

जाठरनिरोधे सर्वेषामिन्द्रियाणां निरोधो भवतीत्याशयेनाह पकेति पकाशयः पकान्नस्थानं आमाशयः अपकान्नस्थानं नाभिमध्ये इति तात्स्थ्याज्जाठरे प्राणा इन्द्रियाणि प्रतिष्ठिताः लीना भवन्तीत्यर्थः ॥ १५ ॥ सर्वैरसाः लहदयात् लहदयं प्राप्य दशभिः प्राणैः प्रेरिताः ते च प्राणादयः पंच नागकूर्मकलकलदेवदत्तधनं जयाश्वपंच ॥ १६ ॥ एषमूर्द्धादिपायुपर्यंतः तत्परं ब्रह्म मूर्द्धनि सुषुम्नयानाब्द्यासहस्रारं प्राप्य ये तत्रात्मानं प्राणोपाधिमाहितवन्तस्ते गच्छन्ति देहिषु जीवद्देहेषु सर्वेषामप्येषमार्गो गंतुं योग्य इति भावः ॥ १७ ॥ न केवलं प्राणरोध एव पुरुषार्थः किंतु तत्साध्यं विज्ञानमित्याह एकादशेत्यादिना स प्राणनेव प्राणो नाम भवति वदन्वाकूपश्यन् चक्षुः शृण्वन् श्रोत्रं मन्वानो मन इति श्रुतेरेकादशविकारालिङ्गशरीरं तदात्मा तत्तादात्म्यं गतः यद्यपि पंच प्राणमनो बुद्धिर्दशेन्द्रियसमन्वितं अपञ्चीकृतभूतोत्थं सूक्ष्मांगं भोगसाधनमिति सप्तदशात्मकं लिङ्गं तथापि मनसि बुद्धेर्दशेन्द्रियेषु सामान्याकरणवृत्तिः प्राणाद्यावायवः पञ्चेति सांख्यमतेन प्राणपञ्चकस्य चांतर्भावविवक्षित्वा एकादशविकारात्मेति ज्ञेयं कलाः षोडश प्राणः श्रद्धाखं वायुर्ज्योतिरापः पृथिवीन्द्रियं म

पकाशयस्त्वधो नाभ्यामूर्ध्वमामाशयः स्थितः ॥ नाभिमध्ये शरीरस्य प्राणाः सर्वे प्रतिष्ठिताः ॥ १५ ॥ प्रवृत्ता लहदयात् सर्वेति र्यगूर्ध्वमधस्तथा ॥ वहंत्यन्नरसान्नाब्जो दशप्राणप्रचोदिताः ॥ १६ ॥ योगिनामेषमार्गस्तु येन गच्छन्ति तत्परं ॥ जितक्लमाः समाधीरामूर्धन्यात्मानमादधुः ॥ एवं सर्वेषु विततौ प्राणापानौ हि देहिषु ॥ १७ ॥ एकादशविकारात्मा कलासंभारसंभृतः ॥ मूर्तिमंतं हितं विद्धि नित्यं योगजितात्मकं ॥ १८ ॥ तस्मिन् न्यः संस्थितोऽद्यग्निर्नित्यं स्थाल्यामिवाहितः ॥ आत्मानं तं विजानीहि नित्यं योगजितात्मकं ॥ १९ ॥ देवोयः संस्थितस्तस्मिन् न द्विदुरिव पुष्करे ॥ क्षेत्रज्ञं तं विजानीहि नित्यं योगजितात्मकं ॥ २० ॥ जीवात्मकानि जानीहिरजः सत्त्वं तमस्तथा ॥ जीवमात्मगुणं विद्धि तथात्मानं परात्मकं ॥ २१ ॥

नो न्नवीर्यं तपो मंत्राः कर्म लोकानामचेति एतासां संभारेण संभृतः कलारूपोपाधिना मूर्तिहीनमपि मूर्तिमंतं सूक्ष्मस्थूलदेहवन्तं आत्मानं विद्धि विजानीहि ज्ञानसाधनमाह नित्यमिति योगेन जित आत्मा बुद्धिर्येन तं आत्मानमित्युत्तरादपकृष्यते ॥ १८ ॥ प्राणादिभ्यो जीवं विविनक्ति तस्मिन्निति तस्मिन् कलासंभारे अग्निवदात्मा प्रकाशरूपः स्थालीवत्कला अप्रकाशात्मिकाः आत्मानं त्वंपदार्थं ॥ १९ ॥ अस्य तत्पदार्थाभेदमाह देव इति अग्निबुद्धिदृष्टातेनासंगत्वं दर्शितं क्षेत्रज्ञं परमात्मानं ॥ २० ॥ ननु त्वंपदार्थः संगीतत्पदार्थो संगः कथमनयोरभेद इत्याशंक्य विबप्रतिबिंबयोरिवेत्याशयेनाह जीवात्मकानीति रज आदिना प्रवृत्त्यादयो धर्मा जीवात्मका उपाधिविशिष्टा श्रिताश्चांचल्यादय इव जलचंद्रे तं जीवं आत्मगुणं ईश्वरस्य गुणं भृत्यवत्प्रेष्यं आत्मानं ईश्वरं परात्मकं निर्गुणं विद्धि अयमर्थः तरंगतटाकप्रतिबिंबकल्पौ धीमायोपाधी जीवेश्वरौ नियम्यनियामकौ तयोर्जीव ईश्वरात्मा ईश्वरस्तु बिंबस्थानीयासंगचिद्रूप इति तथाच श्रुतिः एक एव तु भूतात्मा भूते भूते व्यवस्थितः एकधा बहुधा चैव दृश्यते जलचंद्रवदिति भूतात्मानित्यसिद्धश्चिदात्मा एकधेति ईश्वररूपेण बहुधेति जीवरूपेण ॥ २१ ॥